

תשובה

מכל האמור עולה שבשעת דחק גדולה מותר למנוע הריון לזמן מוגבל גם אם הבעל עדיין לא קיים פריה ורביה. אך ההחלטה המעשית צריכה להיות בהתייעצות עם תלמיד חכם מוסמך, שיורה אם אכן המצב מצדיק דחייה של קיום המצוה. (ועי' אנציקלופדיה רפואית, ערך: מניעת הריון, הע' 132).

מסקנות

- א. מצוות פריה ורביה היא מצוה שאינה עוברת, וזמנה הוא כל החיים. לכן מותר לדחותה לשם לימוד תורה.
- ב. החובה להקדים את קיום המצוה הוא מדין "זריזין מקדימין למצוות". ובדחיית המצוה לצורך גדול אין עוברים על דין זה.
- ג. מצוות פריה ורביה תלויה בגדרים של מצוות עונה. ומי שפטור מעונה פטור גם מפריה ורביה באותו זמן.
- ד. אין חובת פריה ורביה במי שאינו יכול לקיימה בדרך הטבע. ולכן אין חובה להביא ילדים לעולם באמצעות מבחנה או הזרעה מלאכותית.

שום מצוה בעצם הקידושין. ולכן ברכת האירוסין היא ברכת השבח ולא ברכת המצוות. אך הרמב"ם (סהמ"צ, מ"ע רי"ג; הל' אישות פ"א ה"ב) סובר שיש מצוה בעצם הקידושין. וזאת משום שלדעתו רק ע"י קידושין יכול אדם לקיים את מצוות פריה ורביה, ולא ע"י פילגש.

אמנם אם הוליד ילדים ע"י פילגש קיים מצוות פריה ורביה, אך לכתחילה המצוה היא רק ע"י אישות. ויש להטעים זאת יותר עפ"י דברי הגרצ"פ פראנק (הר"צבי לטור אה"ע, סי' א'), שכתב שגר שנתגייר לא קיים מצוות פריה ורביה בנייתו, אך מאחר שיש לו בן ובת, אינו מחוייב במצוה. ואף כאן יש לומר כן.

וא"כ הרמב"ם לשיטתו, שמצוות פריה ורביה ודיני האישות (קידושין ועונה) הם כעין מצוה אחת.

ומזה יש לענ"ד להסיק מסקנה מעשית: לדעת הרמב"ם, וכן לפי מה שנפסק בשו"ע, מי שאינו מצליח להוליד בדרך הטבע אינו מצווה לעשות מעשים שלא כדרך הטבע כדי לקיים מצוות פריה ורביה. ולכן הפריה מלאכותית, וק"ו ילד מבחנה — אינם מצוה. (וכבר הארכנו בזה לקמן סי' ס"ט אות ג').

סימן סז**חובת האשה במצוות פריה ורביה**

שנה נולד לה ילד. באותה תקופה היא היתה תלמידה בסמינר, והיו לפנייה עוד שנתיים עד לסיום לימודיה. ברור לה שאם תהרה ותלד עוד, תיאלץ להפסיק את לימודיה ולהפסיד את ההלוואות המותנות שקיבלה. האם מותר לה ליטול גלולות כדי להימנע מהריון עד לסיום הלימודים?

א. חובת האשה במקום צער

נפסק להלכה בשו"ע (אה"ע סי' ה' סעי' י"ב):

ראשי פרקים

שאלה

א. חובת האשה במקום צער

ב. חובת האשה במצוה זו

ג. האם הפסד לימודים פוטר את האשה מחובתה

תשובה

מסקנות

שאלה *

אשה צעירה נישאה בגיל שמונה עשרה, וכעבור

* שבט תשל"ז.

אישית של סיוע למצוה (כפי שהבאנו לקמן, אות ב' בשם הר"ן)?

וצריך לומר, שהרי מסתבר שאפילו הבעל פטור ממצוות פריה ורביה כשמצטער מאוד, דלא גרע מהפסד ממון של חומש נכסיו (עי' שו"ע אור"ח סי' תנ"ו סעי' א' ברמ"א), וק"ו שהיא אינה חייבת להיכנס לצער גדול עבור מצוה שלו. ובתשובה אחרת (בחלק אור"ח, בענין חולה שאינו יכול לקיים מצוות סוכה) הארכנו לבאר, שמי שנעשה חולה ע"י קיום המצוה, פטור מן המצוה. ומכיון שהמדובר בצער גדול מאד, שדינה כחולה – מסתבר שהאשה פטורה. וצ"ע. ובמיוחד כאן, שהאשה אינה חייבת במצוות פריה ורביה מכוח עצמה אלא מתוך שיעבוד לבעל שחובה עליה לסייע לו בקיום המצוה שלו (כדלקמן אות ב'), וכשקשה לה לסייע לו, יש לומר שאינו עובר עבירה, שהרי יש כאן גם חיוב מצידו לסייע לאשתו ולמנוע ממנה צער. ולפי מה שכתבנו לעיל (סי' ס"ו אות ו'), שהאיסור לדחות את קיום מצוות פריה ורביה הוא מדין "זריזין", מסתבר שבכה"ג, שיש לה צער גדול בקיום המצוה בזמנה, מותר לו לדחותה.

ועכ"פ מסתבר שאין האשה חייבת להצטער צער גדול מאד כדי שבעלה יקיים מצוה.

ב. חובת האשה במצוה זו

עד כה עסקנו בחובת האשה מצד שיעבודה לבעלה. אך עדיין יש לדון בחלק שלה במצוה זו. מסתבר לומר ששיעבודה של האשה לקיום מצוותו של הבעל אינו מכוח שיעבוד ממון, אלא משום שהמצוה חלה בעיקר על הבעל, אך במידה מסויימת על שניהם. שהרי האיש אינו יכול לקיים את המצוה ללא האשה; אלא שרק עם הנישואין מתברר שהיא היא השותפה לו בקיום המצוה, ועליה חל השיעבוד האמור בתורה. ועי' ר"ן (לר"ן קידושין ט"ז ע"ב סד"ה גמ') שהוכיח מזה שגם באשה, כשהיא מתקדשת, נאמר הדין ש"מצוה בה יותר מבשלוחה". שאמנם האשה עצמה אינה חייבת בפריה ורביה,

אשה מותרת לשתות עיקרין כדי לטרסה נד שלא תלד.

ובבית-שמואל (ס"ק י"ד) כתב שמוותר לה לסרס את עצמה ע"י עיקרין אפילו בלא צער לידה, אך סירוס ע"י מעשה – אסור. וכן כתב החלקת-מחוקק (ס"ק ו'), ששתיית עיקרין מותרת אפילו בלא צער לידה.

על כך יש להקשות, שגם אם אינה עוברת על איסור סירוס, כיצד מותר לה למנוע מבעלה קיום מצוות פריה ורביה? ואפילו אם בעלה קיים כבר פריה ורביה, הרי עדיין הוא מצווה משום "בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך", ובכל ילד נוסף הוא מקיים מצוה נוספת? ודוחק להעמיד את ההלכה הזאת באשה שניה, שאין בה מניעת מצוות פריה ורביה אלא איסור סירוס; אך כשיש לה בעל שחייב לקיים מצוות פריה ורביה אסור לה לשתות כוס של עיקרין. ואולי במקום צער לידה לא אסרו עליה לשתות כוס של עיקרין. וזאת משום שאמנם בעלה חייב במצוות פריה ורביה, אך היא אינה מחוייבת להצטער בשביל קיום המצוה שלו.

ובשו"ת חתם סופר (אה"ע סי' כ"ד נחזור) פסק שאשה שקיימה "שבת" ואין לה צער גדול בלידה – מותר לה לשתות כוס של עיקרין רק אם בעלה מסכים לכך. אך אם יש לה צער גדול בלידה, מותר לה לשתות כוס של עיקרין גם אם בעלה מתנגד לכך, ואינה מחוייבת לצער את עצמה מפני השיעבוד שמשועבדת לבעלה. ומידת הצער צריכה להתברר לפי ראות עיני המורה. (ועי' משך חכמה, פרשת נח ד"ה פרו ורבו, שכתב בהסבר פטור אשה מפריה ורביה, שהתורה לא חייבה אותה במקום צער וסכנה).

ויש לעיין בדבריו. איך הדבר יכול להיות תלוי בהסכמת הבעל? הלא הבעל מצווה ועומד על "ולערב אל תנח ידך", וכי הוא יכול לוותר בגלל אשתו על קיום מצוה שהוא מחוייב בה?! וכן יש להקשות על מה שמשמע מדבריו שהבעיה שיש בשתיית כוס עיקרין היא רק משום השיעבוד לבעל. והלא יותר מכך יש כאן חובה

ואולי במקום שהמצוה אינה יכולה להתקיים אלא בשותפות, האשה חייבת מדין ערבות למרות שאינה חייבת במצוה מכוח עצמה.

מיהו מסתבר שיש חובת תוכחה במי שמבטל מצוות עשה. ולפיכך מצאנו מקור נוסף לחיובה של האשה; שאף אם בעלה מוחל לה על קיום המצוה, היא חייבת איפוא למחות בו על שאינו רוצה לקיים מצוות פריה ורביה. וודאי שחובה עליה לסייע לו כשהוא מעוניין בקיומה של המצוה.

ויש לתלות את הדבר בשאלה אם התוכחה תלויה בערבות או הערבות בתוכחה. וכך כתב מרן הרב קוק זצ"ל בהסכמתו לחוברת "מטה שמעון", מאת הרב שמעון הלפרין (הסכמות הראי"ה סי' נ"ז), ותלה זאת במחלוקת הרמב"ם (כלאים פ"י הכ"ט) והרא"ש (הל' כלאים פ"ט סי' ח') בענין רואה כלאים אצל חבריו.

ג. האם הפסד לימודים פוטר את האשה מחובתה בפריה ורביה

ועפ"י ההנחות שהנחנו עד כה, יש לשאול: מה דינה של אשה שלידה נוספת תאלץ אותה להפסיק את הלימודים שהתחילה בהם?

ולאמור, האשה עצמה אינה חייבת במצוה זו, אלא שהיא מסייעת לבעלה בקיום המצוה. ולכאורה כשעומדת בפניה שאלה של סיום לימודיה או הפסקתם בגלל הריון נוסף, יש לומר שתדבר נחשב בעינייה כהפסד רכושה, ואין היא חייבת להפסיד את רכושה כדי לקיים מצוה זו.

שהרי אמרו (שו"ע או"ח סי' תרנ"ו סעי' א' בהג"ח): "המבזבז אל יבזבו יותר מחומש". אמנם יש מקום לומר שאין זה הפסד רכוש ממש אלא מניעת רווח; אך גם המצוה שהיא חייבת בה אינה מצוה ממש, אלא רק חיוב לסייע לבעלה. וא"כ יש מקום להסתפק במצוה כזו, אם רק הפסד גמור פוטר ממנה כמו מצוות אחרות, או שמא מניעת רווח דיה כדי לדחות מצוה זו.

מיהו נראה שהפסקת הלימודים היא הפסד ממש. כי עליה להחזיר את ההלוואות המותנות שקיבלה, שאם היתה מסיימת את לימודיה

אלא שהיא מסייעת לבעלה בקיום המצוה. וא"כ גם לה יש צד מצוה, מפני שבלעדיה אי אפשר לקיים את המצוה.

וכן מצאנו בגמרא (סוכה כ"ח ע"ב) בדיני ישיבת סוכה. לפי ההו"א שם, גם נשים חייבות בסוכה, שנאמר: "תשבו" – כעין תדורו, איש וביתו. משמע שבכל מצב שבו המצוה מתקיימת בשותפות, האשה חייבת כמו האיש. ויש לומר שגם שם, לפי ההו"א, חיובה של האשה הוא רק מצד השותפות עם בעלה. שמאחר שדרך העולם לדור איש ואשתו, יצא שאם האשה לא תשב בסוכה, גם בעלה לא יוכל לשבת כדרך העולם, ואין כאן "כעין תדורו". וא"כ חובת האשה בישיבה בסוכה לפי ההו"א היא מכוח בעלה ולא מעיקר הדין; ולפי המסקנה באה התורה לפוטרה אפילו מזה.

וצ"ע אם יש לאשה חובת ערבות כלפי האיש. שהרי כתבו הפוסקים שאין לאשה ערבות במצוות שאין היא חייבת בהן. (עי' מג"א, דגמ"ד ורעק"א, או"ח סי' רע"א סעי' ב', בענין קידוש. ועי' שעה"צ שם ס"ק ט'). ואילו במצוות שהאשה חייבת בהן יש לה דין ערבות לדעת הגרעק"א (שו"ת רעק"א סי' ז'). וכן אפשר לבאר לענ"ד בדברי הרא"ש בפסקיו (ברכות פ"ג סי' י"ג), שכתב שאשה בברהמ"ז אינה בכלל הערבות, אם נניח שאינה חייבת בברכת המזון מן התורה. ובתוס' הרא"ש (נידה י"ג ע"ב ד"ה קשים) פירש שגם גרים ערבים לנו ואנו ערבים להם, אע"פ שלא נמנו במנין שישים ריבוא, משום שלא היה מניינם ידוע (עי' סוטה ל"ז ע"ב, שם נאמר שרק השישים ריבוא היו בכלל הערבות). וא"כ גם נשים בכלל הערבות; ומה שלא נמנו במנין השישים ריבוא, זה משום ששם נמנו רק הזכרים. וממילא רק בברכת המזון, אם נניח שאשה פטורה ממנה מן התורה, אין היא בכלל ערבות. אך במצוות שהיא חייבת בהן, הרי היא בכלל הערבות. ולפי זה במצוות פריה ורביה, שאשה אינה חייבת בה באופן אישי, ורק משום שהיא מסייעת לבעלה יש גם לה חלק במצוה, צ"ע אם יש דין ערבות במצב כזה.

וסיפוקה של אשתו. והרי אילו לא היתה נישאת לו כשהיא כל כך צעירה, הוא לא היה יכול לקיים מצוות פריה ורביה ממנה (וייתכן שהדבר לא היה עולה בידו כלל). האם משום שנישאת לו כשהיא צעירה, תתחייב במצוה? וכי היה עדיף שימתינו עד שתסיים את לימודיה, הרי גם אם היו נוהגים כך לא היה מקיים פריה ורביה?

ודבר זה תלוי במה שהסתפקנו לעיל (סי' ס"ו) אית ד"ז, שמצד אחד יש לומר שאין איסור בדחיית פריה ורביה אלא מדין "זריזין", ובמקום צורך גדול אינו עובר על כך; ומאידך גיסא יתכן לומר שאין היתר לעשות מעשה ולמנוע פריה ורביה ע"י אמצעי מלאכותי.

תשובה

למעשה נראה, שכיון שלא הוא נוטל את הגוללות אלא היא, והיא הרי פטורה ממצוות פריה ורביה – אין הוא מבטל את המצוה בקום ועשה. אמנם לפי הר"ן (שהכאנו לעיל אות ב') גם לה יש צד מצוה, מפני שהוא לא יכול לקיים את המצוה בלעדיה, וא"כ גם לה יש צד במצוות "זריזין מקדימין", ואסור לה לעשות מעשה; אולם יש לומר שמכיון שאינה עוקרת את המצוה עצמה בידים, אלא היא נוטלת את הגוללות לפני כן והמצוה נדחית מאליה – נראה שמוותר במקום צורך והכרח גדול. ההיתר למנוע הריון באמצעות גוללות מבוסס על ההיתר לשתות "כוס של עיקרין" (לעיל אות א'). ונראה שדין של הגוללות קל משתיית כוס של עיקרין, מפני שאין בהן סירוס גמור אלא מניעה זמנית של האפשרות להיכנס להריון.

כדי להבטיח את האובייקטיביות של ההכרח המונע את האדם מלקיים את המצוה, עליהם להתיעץ בדבר עם פוסק הלכה מוסמך, ורק הוא יכול לקבוע אם אכן יש הצדקה לדחיית המצוה. ונראה לענ"ד שהדיון בשאלה זו יכול להתעורר רק כאשר החלו לקיים מצוות פריה ורביה, וקשה לאשה להמשיך בקיום המצוה כל זמן שעדיין לא סיימה את לימודיה. אולם אין

היתה פטורה מלהחזיר. ועוד יש מקום לומר שאם לא תשלם את לימודיה נמצא שכל מה שלמדה אין לה שימוש למעשה, ונמצא שמפסידה את כל לימודיה שלמדה עד כה. ולכן לא הוי כמניעת רווח אלא כהפסד. ואע"פ שכל ידיעה שאדם רוכש יש לה ערך עצמי, ובפרט בתורה – ואע"פ שאשה פטורה מתלמוד תורה, היא שייכת לתורה, ולכן היא מברכת ברכת התורה (עי' מאמר פתיחה, אות י"ד) – אולם לתואר המקצועי שאדם רוכש בלימודיו יש כיום ערך לא פחות מרכוש. כי בלי תואר רשמי אין אדם יכול לעבוד בשום עבודה מכניסה. ולכן מסתבר לומר שהפסד התואר אינו פחות מהפסד של רכוש. ואותה אשה דומה למי שמפסידה ממון לצורך מצוות עשה שבעצם אינה חייבת בה אלא מכוח השותפות עם הבעל. ועוד, אף אם תרצה להשלים אח"כ את הלימודים, תשכח עד אז את מה שלמדה עתה, ויהיה בזה הפסד. (ולענין תוה"מ מצינו שכתבה מותרת במקום שכחה, דהוי דבר האבד. וצ"ע אם יש להשוות בין המקרים).

אך אף אם נאמר שהפסד הלימודים פוטר את האשה מחובתה שלה בפריה ורביה, עדיין יש לדון מצד חובתה לבעלה (כדלעיל אות א'). שהרי בזמן נישואיה היא השתעבדה לבעלה, ואין היא יכולה להיפטר משיעבוד זה בגלל לימודיה. מיהו יש מקום להסתפק במקרה שבעלה מעוניין אף הוא שתסיים את לימודיה (משיקולים של מעמד חברתי או כלכלי), ועל דעת זה היא נישאה לו. וא"כ אין היא משועבדת לו בכך. אך מצד שני יש לומר שמכיון שהוא עצמו משועבד למצוה זו, אין בסמכותו לפרוק מעליו שיעבוד זה, ומחילתו כלפיה אינה מועילה. וצ"ע אם שיעבודה של האשה לבעלה שייך גם כשבעלה אינו דורש ממנה שיעבוד זה ומוחל לה עליו, או שמכיון שהוא אינו רשאי למחול על כך, השיעבוד קיים מכל מקום. (והדבר תלוי במה שכתבנו לעיל, אות ב', בגדודי השיעבוד, התוכחה והערבות במצוה זו).

אך יש להסתפק אם הבעל עצמו חייב בפריה ורביה כשהדבר עלול לקפח את מקור הכנסתה

- כל מקום להימנע לגמרי מלידת ילדים בתחילת חיי הנישואין בגלל שיקולים אלו.
- שיעבוד, שותפות ואחריות לקיום המצוה של בעלה.
- ב. במקום צער, אשה אינה מחוייבת לסייע לבעלה בקיום מצוות "ולערב אל תנח ידך". ובמקום צער והפסד גדולים ביותר היא פטורה גם ממצוות פריה ורביה.
- מסקנות
- א. אשה פטורה ממצוות פריה ורביה; אך יש לה

סימן סח

מניעת הריון בתקופת ההנקה

פריה ורביה. וא"כ בתקופת ההנקה, שאין מצוות פריה ורביה נוהגת בה, אין איסור במניעת ההריון מצד זה.

ויש להביא ראיה מהגמרא בכתובות (ל"ט ע"א), שם נאמר:

שלוש נשים משמשות במוך, אלו הן: קטנה ומנוברת ומניקה... מניקה - שמא תגמול את בנה. ופירש רש"י (ד"ה משמשות):

מותר להן לשמש במוך, ואינן כמשחיתות זרע. ומשמע שליתר הנשים אסור לשמש במוך. והר"י (בתוס' שם, ד"ה שלש) ביאר את דבריו שתשמיש במוך הוא כמשמש על העצים ועל האבנים, ולכן יש בו משום השחתת זרע. ומדבריו משמע שבאותן שלוש נשים התירו משום פקוח נפש. אך לדעת רבינו תם (שם) אין זה היתר אלא עצה טובה, שנשים אלו חייבות לשמש במוך. וליתר הנשים מותר, אך אינן חייבות. וכדעתו כתבו הרשב"א והריטב"א (יבמות י"ב ע"ב ד"ה שלש) שעצם התשמיש במוך מותר במינקת, מפני שבין כך ובין כך אינה ראויה להתעבר, ובלאו הכי נחשב בוועלה כמשמש על עצים ואבנים, אלא שהדבר הותר משום מצוות עונה (עמ' מש"כ בשטמ"ק, כתובות שם ד"ה וז"ל הרא"ה, בשם הרא"ה). וא"כ אין כל כך איסור להשתמש באמצעי מניעה למינקת (ועי' שו"ת משיב דבר ח"א סי' פ"ד).

ראשי פרקים

- שאלה
- א. תשמיש במוך
- ב. הליכה אחר הרוב בסכנות ובאיסורים תשובה

שאלה *

אשה שילדה שלושה בנים זכרים בזה אחר זה, והיא עתה מניקה, מרגישה חולשה וקושי להיכנס להריון נוסף בתקופה הקרובה ללידת הבן האחרון. שאלתה היא, אם מותר לה למנוע את ההריון למשך תקופה מסויימת. האם הדבר מותר לה?

א. תשמיש במוך

מאחר שבעלה של אותה אשה לא קיים עדיין מצוות פריה ורביה, יש מקום לשאול אם יש מקום להקל ולמנוע הריון בתקופת ההנקה שאחר הלידה הקודמת.

בשאלה זו דן ה"עזר מקודש" (אה"ע סי' ע"ו ד"ה עוד מצאתי). וכתב שכיון שרוב מניקות אינן יולדות, יתכן שאין מצוות פריה ורביה נוהגת באותה תקופה. וכידוע, במניעת הריון יש שני איסורים: איסור השחתת זרע וביטול מצוות

* מרחשוון תשל"ז.